

KOLEKTİF BİLİNÇ BAĞLAMINDA DİJİTAL VİCDAN TEZAHÜRÜ OLARAK EYLEMSİZ DİNDARLIK - CHANGE.ORG ÖRNEĞİ

Actionless Religiosity as a Manifestation of Digital Conscience in the Context of Collective Consciousness - The Case of Change.Org

Mehmet Ertuğrul EVYAPAR¹; Abdulvahap TAŞTAN²; Abdullah ÖZBOLAT³

ÖZ

Makale Türü

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi

02.03.2026

Kabul Tarihi

16.05.2026

Yayın Tarihi

31.07.2026

Anahtar Kelimeler

Din Sosyolojisi,
Eylemsiz Dindarlık,
Dijital Vicdan,
Dijital Aktivizm.

Bu çalışma, toplumsal duyarlılık ve ahlaki davranışların dijital ortamlarda, özellikle Change.org platformunda nasıl sembolik ve çevrim içi olarak ifade edildiğini incelemektedir. Çalışmanın kapsamı, söz konusu platformda yer alan kampanya metinleri, imza gerekçeleri ve kullanıcı yorumları ile sınırlandırılmış olup, dijital ortamlarda üretilen söylemler “dijital vicdan” kavramı çerçevesinde analiz edilmektedir. 2025 yılında Türk Dil Kurumu tarafından belirlenen bu kavram, kolektif bilinç ve toplumsal ahlak bağlamında önemli bir açıklama zemini sunmaktadır. Dijital mecralar, yalnızca iletişim ve bilgi paylaşımı işlevi görmekle kalmayıp, bireylerin toplumsal konulara dair duyarlılıklarını ve ahlaki değerlerini görünür kıldıkları alanlara dönüşmüştür. Araştırma, nitel bir örnek olay çalışması olarak tasarlanmış veriler tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Çalışma, yalnızca tek bir dijital platforma odaklanması ve nitel araştırma deseni ile yürütülmesi nedeniyle bazı sınırlılıklar içermektedir. Bu doğrultuda bulguların genellenebilirliği sınırlı olup, analiz süreci araştırmacının yorumlarına dayalı öznel değerlendirmeler içerebilmektedir. Bulgular, dijital vicdanın ahlaki duyarlılığı ortadan kaldırmadığını aksine onu görünür, paylaşılabılır ve hızla dolaşıma giren sembolik bir forma dönüştürdüğünü göstermektedir. Ancak bu dönüşüm, ahlaki sorumluluğun eylemsel boyutunu zayıflatmaktadır. Bu bağlamda çalışma, “eylemsiz dindarlık” kavramını önermektedir.

ABSTRACT

Article Types

Research Article

Submit Date

02.03.2026

Accept Date

16.05.2026

Publish Date

31.07.2026

Keywords

Sociology of Religion,
Actionless Religiosity,
Digital Conscience,
Digital Activism.

This study examines how social sensitivity and moral behaviors are symbolically and digitally expressed, particularly on the Change.org platform. The scope is limited to campaign texts, signature justifications, and user comments, analyzed within the framework of the “digital conscience” concept defined by the Turkish Language Association in 2025. This concept provides an analytical basis for understanding collective consciousness and social morality. Digital media function not only as tools for communication and information sharing but also as spaces where individuals make their social sensitivities and moral values visible. The research is designed as a qualitative case study, with data analyzed thematically. The study has limitations due to its focus on a single platform and its qualitative design, which restrict the generalizability of the findings and involves subjective researcher interpretations. The findings indicate that digital conscience does not eliminate moral sensitivity instead, it transforms it into a visible, shareable, and rapidly circulating symbolic form. However, this transformation weakens the practical dimension of moral responsibility. In this context, the study proposes the concept of “actionless religiosity” to explain how social sensitivities are symbolically and digitally represented in the contemporary digital age.

¹ Dr., Milli Eğitim Akademisi, Türkiye, mertugruevyapar@gmail.com

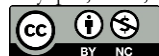
² Prof. Dr., Giresun Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türkiye, tastanhak@gmail.com

³ Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türkiye, ozbolata@gmail.com

Evyapar, M.E., Taştan, A., Özbolat, A. Bu çalışmanın telif hakları yazarlara aittir. / The copyright of this work belongs to the authors.

Bu çalışma [Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) kapsamında lisanslanmıştır.

This study is licensed under a [Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

1. Giriş

Dijital çağda çevrimiçi kampanya platformları, bireylerin karar vericilere doğrudan seslenebildiği yeni kamusal alanlar üretmektedir. Bu platformlardan biri olan Change.org, kullanıcıların çeşitli toplumsal meseleler hakkında kampanya oluşturabildiği ve geniş kitlelere ulaşabildiği küresel bir dijital katılım ortamı sunmaktadır ⁴. Platform bireyler, sivil toplum aktörleri, medya ve karar vericiler arasında etkileşim imkânı sağlayarak çok katmanlı bir dijital görünürlük alanı oluşturmaktadır. Bu yapı, bireylerin vicdani konumlanışlarını kamusal biçimde ifade ettikleri ve ahlaki özne olarak kendilerini konumlandıkları bir bağlam üretmektedir. Bu bağlamda dijital platformlar, dağınık haldeki bireysel duyarlılıkları ortak bir 'biz' anlatısı altında birleştirerek, Durkheimci anlamda yeni bir dijital kolektif bilincin ⁵ inşa edildiği mecralar olarak öne çıkmaktadır.

Dijitalleşme, bireylerin ahlaki duyarlılıklarını ifade etme ve sorumluluk üstlenme biçimlerinde belirgin dönüşümlere yol açmıştır. Sosyal medya ve çevrimiçi platformlar, merhamet, adalet ve vicdan gibi değerlerin görünür kılındığı ve bireylerin ahlaki kimliklerini inşa ettikleri alanlar hâline gelmiştir.⁶ Ancak, bu duyarlılıkların eylemsel karşılığı, Karagöz tarafından kavramsallaştırılan "dijital fanus etkisi" nedeniyle siber alanda hapsolmektedir.⁷

Bireylerin dijital eylemleri, vicdanlarını rahatlatırken fiziksel ve maliyetli eylemleri ertelemelerine yol açabilir.⁸ Bu durum, dindarlık bağlamında bir tür "eylemsiz dindarlık" ⁹ olarak değerlendirilebilir. Ahlaki Dengeleme ve Ahlaki Lisanslama kavramları, dijital bir imza veya paylaşımın bireye ahlaki arınma hissi vererek gelecekteki zorlu eylemlerden kaçınma eğilimini açıklamaktadır.¹⁰ Bu çalışma, söz konusu ahlaki arınma mekanizmasının, dini bir vecibe veya sorumluluk bilinciyle hareket eden öznelere nasıl bir 'eylemsiz dindarlık' formu ürettiğini sorgulamaktadır.

Dijital vicdan kavramı, TDK tarafından 2025 yılı kavramı olarak seçilmiş olup, akademik literatürde kavramsal olarak netleşmemiştir. Bu çalışma, dijital vicdanın bireye sağladığı sembolik tatminin, kolektif bilinçten somut demokratik iradeye geçişi nasıl etkilediğini tartışmaktadır. Bu doğrultuda Change.org kampanyaları üzerinden veri analizi yapılacak ve dijital vicdanın bireye sağladığı sembolik rahatlatma ile somut eylem üretme arasındaki gerilim incelenecektir.¹¹ Bu çerçevede Eylemsiz Dindarlık kavramsallaştırması da çalışmanın odağındadır.

⁴ Change.org, "Dünyanın değişim platformu" (Erişim 14 Şubat 2026).

⁵ Kolektif bilinç bağlamında yapılan çalışmalar için bk. Sevcin Erol, *Toplumda Birlik ve Dayanışmanın Sağlanmasında Kolektif Bilinç ve Asabiyet Kavramları Üzerinden Emile Durkheim ve İbn-i Haldun'un Sosyolojik Görüşleri* (Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023); Naci Bostancı, *Bir Kolektif Bilinç Olarak Milliyetçilik* (İstanbul: Doğan Kitap, 1999); Ekrem Akman, *Kolektif Bilinç Dinsel Referansları, Osmanlı Devleti'nde Toplum Düzeni Kasame - Nezir - Kefalet* (Çizgi Kitabevi, 2021); Şebnem Telci Dereli, "Kolektif Bilinç Açısından Çocuk ve Tiyatro : Çocuğun Toplum İçindeki Yeri", *Yeni Tiyatro Dergi*, (2017), 12-15; Burak Armağan, "Kolektif Bilinç Ürünü Olarak Kızıl Elma'nın Edebi Metinlerdeki Algılanma Görüntüsü: Ziya Gökalp'in ve Cengiz Aytmatov'un Kızıl Elma Anlatıları", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 8 (Ağustos 2022), 641-650; Müzeyyen Altunbay, "Gelenekten Geleceğe: Masalların Kolektif Bilinç Perspektifiyle Temel Eğitimde Kültürel Kodları Aktarma Açısından İncelenmesi", *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi* 10/2 (Aralık 2025), 1-15.

⁶ Ceren Yegen, "Bir Dijital Aktivizm Biçimi Olarak Slaktivizm: Change.org Örneği", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi* 4/2 (Aralık 2014), 91-104; Selim Kiraz - Seyra Kestel, "Kadınların Madun Sorunsalı ve Bir Alternatif Olarak Yeni Medyada Dijital Aktivizm: Change.org", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 53 (Aralık 2017), 144-158.

⁷ Kezban Karagöz, "Yeni Medya Çağında Dönüşen Toplumsal Hareketler ve Dijital Aktivizm Hareketleri", *İletişim ve Diplomasi* 1 (Temmuz 2013), 141-145.

⁸ Yeliz Yücel, "Etkili Politik Katılım Yolu mu, Bireysel Tatmin mi?", *İlef Dergisi* 7/2 (Aralık 2020), 358-364.

⁹ Eylemsiz dindarlık ile sekülerleşme bazı yönlerden benzeşmekle birlikte ontolojik olarak farklı kavramlardır. Sekülerleşme, dinin toplumsal ve kurumsal belirleyiciliğinin azalmasına işaret eden yapısal bir süreçtir. Buna karşılık eylemsiz dindarlık, inancın sürdüğü ancak pratik ve eylemsel boyutun zayıfladığı bir dindarlık tipini ifade eder. Sekülerleşmede din kamusal alandan çekilerek bireysel vicdan alanına sıkışabilirken, eylemsiz dindarlıkta din sembolik düzeyde varlığını korur fakat eyleme dönüşme kapasitesi sınırlı kalır. Bu durum, dinin ortadan kalktığını değil, biçim değiştirerek varlığını sürdürdüğünü gösterir. Türkiye bağlamında ise güçlü kültürel aidiyet ile pratik zayıflamanın eşzamanlı varlığı dikkat çekmektedir. Bu nedenle eylemsiz dindarlık ne bütünüyle bir kriz ne de sıradan bir normalleşmedir; modern toplumun dinle kurduğu karmaşık ilişkinin özgül bir tezahürüdür.

¹⁰ Yu-Hao Lee - Gary Hsieh, "Does Slacktivism Hurt Activism?: The Effects of Moral Balancing and Consistency in Online Activism", *Communication Arts & Sciences* (April 2013), 813-814.

¹¹ Mürüvvet Cakın - Gülcan Işık, "Entegre/Bütünleşik Müzakereci Sistemin, Müzakereci Demokrasinin İletişimsel İlkeleri Açısından Analizi", e-gifder 12/3 (Eylül 2024), 1180-1198; Mehmet Emin Satır, "Dijitalleşen Biyolojik Yurttaşlık: Change.Org Örneği", *İstanbul Gelisim University Journal of Social Sciences* 7/1 (Nisan 2020), 97-105; İlgar Seyidov - Ebru Akçay, "Exploring Change.Org as a Digital Heterotopia: A Foucauldian Approach",

2. Amaç

Bu çalışmanın temel amacı, dijital çağda çevrimiçi katılım platformları aracılığıyla bireylerin toplumsal duyarlılıklarını ve ahlaki konumlanışlarını nasıl inşa ettiklerini “dijital vicdan” kavramı çerçevesinde incelemektir. Bu doğrultuda çalışma, Change.org platformunda yer alan kampanya metinleri, imza gerekçeleri ve kullanıcı yorumları üzerinden üretilen söylemleri analiz ederek, dijital ortamlarda ortaya çıkan ahlaki ifade biçimlerinin yapısını, işlevini ve toplumsal anlamını ortaya koymayı hedeflemektedir. Araştırma, dijital platformların bireylerin vicdani ve ahlaki duruşlarını kamusal alanda görünür kılan yeni birer sembolik temsil alanı olup olmadığını sorgulamaktadır. Bu platformlar aracılığıyla oluşan kolektif bilinç biçimlerinin niteliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, dijital ortamlarda sergilenen ahlaki duyarlılığın ne ölçüde eylemsel karşılık bulduğu ve hangi durumlarda sembolik düzeyde kaldığı temel bir araştırma problemi olarak ele alınmaktadır. Çalışma ayrıca, dijital katılım pratiklerinin bireylerde oluşturduğu ahlaki tatmin ve rahatlama duygusunun, daha maliyetli ve somut eylemlere yönelimi nasıl etkilediğini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede “dijital fanus etkisi”, “ahlaki dengeleme” ve “ahlaki lisanslama” gibi kuramsal yaklaşımlar üzerinden, dijital ortamda üretilen ahlaki söylemlerin bireysel ve kolektif düzeyde nasıl bir sorumluluk algısı oluşturduğu analiz edilmektedir. Bu doğrultuda çalışma, dijital vicdanın sağladığı sembolik tatmin ile somut toplumsal eylem arasındaki gerilimi ortaya koymayı ve bu gerilim üzerinden “eylemsiz dindarlık” kavramsallaştırmasını geliştirmeyi hedeflemektedir. Böylece araştırma, dijital ortamlarda yüksek yoğunlukta üretilen dini ve ahlaki söylemlerin, gerçek yaşam pratiklerine ne ölçüde yansıdığını tartışmaya açarak, inanç, vicdan ve eylem arasındaki ilişkinin dijital bağlamda nasıl yeniden biçimlendiğine katkı sunmayı amaçlamaktadır. Son olarak çalışma, “dijital vicdan” kavramını sosyolojik ve sosyo-teolojik bir çerçevede ele alarak, bu kavramın çağdaş dijital kültür içerisindeki yerini açıklamayı ve dijital etik, dijital aktivizm ve kolektif bilinç tartışmalarına kuramsal bir katkı sağlamayı hedeflemektedir.

3. Dijital Vicdanın Sosyo-Teolojik Anatomisi: Sosyal Ahlak, İnanç ve Kolektif Bilinç

Dijitalleşme süreci, bireylerin kamusal alandaki varlık biçimlerini ve toplumsal taleplerin ifade edilme yöntemlerini önemli ölçüde dönüştürmüştür. Günümüzde toplumsal talepler, yalnızca fiziksel mekânlarda gerçekleşen kolektif eylemler aracılığıyla değil, dijital platformlar üzerinden üretilen ve dolaşıma sokulan söylemler aracılığıyla da görünürlük kazanmaktadır. Bu bağlamda söylem, bireysel rahatsızlık ve vicdani tepkinin kamusal bir talep formuna dönüşmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Taleplerin kampanya biçiminde örgütlenmesi, bireysel ifadeleri ortak bir anlam çerçevesinde bir araya getirerek kolektif bir duyarlılık üretmektedir. Böylece dijital ortam, bireysel bilinç ile toplumsal bilinç arasındaki etkileşimin yeniden kurulduğu bir zemin haline gelmektedir.

Toplumsal ya da siyasal bir konuda değişim yaratmayı amaçlayan aktivizm, bireylerin ya da grupların kurum ve kuruluşlar üzerinde baskı kurarak sorunlu gördükleri uygulama ve durumları dönüştürmeye yönelik eylemlerini ifade etmektedir. Ekonomi, politika, din, çevre, ırk ve toplumsal cinsiyet gibi farklı alanlarda ortaya çıkabilen bu eylem biçimi, toplumsal yaşamın hemen her boyutuna yayılabilmektedir.¹² Bu geniş eylem repertuarı içinde yer alan aktivizm biçimleri, dijitalleşmeyle birlikte dönüşüme uğramış özellikle çevrimiçi platformlarda gerçekleştirilen katılım pratikleri, toplumsal değişim yaratma kapasitesi bakımından yeniden tartışılır hâle gelmiştir.

Dijital ortamda gerçekleştirilen politik aktivitelerin sıklıkla katılımcıya “kendini iyi hissetme” düzeyinde sınırlı bir tatmin sağladığını vurgulayan Christensen’e göre dijital aktivizm, gerçek dünyadaki etkinin yerine geçmekten ziyade, bireyin vicdanını rahatlatan bir araç olarak işlev görebilir. Ayrıca, dijital ortamda yapılan eylemlerin sosyal çevreye yönelik bir tercih sinyali taşıması, bireyin kimlik sunumu ve bağlılık gösterimi bağlamında anlaşılmasına imkân sağlar.¹³ Bu yaklaşım, TDK’nın 2025 yılı için önerdiği “Dijital Vicdan”¹⁴ kavramı ile bu çalışmada geliştirilen “Eylemsiz

İlef Dergisi 8/2 (November 2021), 243-257; Deniz Akin, “Yeni Medya Örneğinde Teknoloji ve Toplumsal Değişim Bağ: Change.org Üzerine Bir İnceleme”, Middle Black Sea Journal of Communication Studies 6/1 (Temmuz 2021), 27-28.

12 Emet Gürel - Azra Nazlı, “Dijital Aktivizm: Change.org Kampanyaları Üzerine Bir Analiz”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 19/4 (Aralık 2019), 188-190.

13 Henrik Serup Christensen, “Political activities on the Internet: Slacktivism or political participation by other means?”, First Monday 16/2 (February 2011).

14 Dijital vicdan henüz çok yeni bir kavram olmakla birlikte, 2025 yılında Sibel Havalı Akova tarafından “Dijital Çağda Dijital Vicdanın Dönüşümü” başlıklı bir bildiri sunulmuştur; Tülay Turan tarafından “Dijital Vicdan: Yapay Zeka Çağında Etik” başlığıyla 2024 yılında bir kitap yayımlanmıştır.

Dindarlık” kavramını analitik olarak ilişkilendirmeye imkân vermekte bireyin dini sorumluluk bilinci ile dijital ortamda sınırlı ve sembolik kalan pratikleri arasındaki gerilimi kuramsal düzeyde görünür kılmaktadır.

Slaktivizm, gençlerin toplumu küçük ve kişisel ölçeklerde etkilemeyi amaçlayan tabandan gelen eylemlerini ifade eden “slacker activism” kavramının kısaltması olarak ortaya çıkmış ve başlangıçta olumlu bir anlam taşımıştır.¹⁵ Zamanla kavram, dijital ortamda gerçekleştirilen sembolik ve bedelsiz eylemlere yönelik eleştirel bir içerik kazanmıştır. Morozov’un çalışması, çevrim içi katılımın bireyde ahlaki ve vicdani bir rahatlama üretmesine rağmen dönüştürücü etkisinin sınırlı kalabileceğine dikkat çekerek bu eleştirel yaklaşımın şekillenmesinde önemli bir referans noktası olmuştur.¹⁶ Literatürde çoğu zaman bağımsız bir aktivizm türü olarak ele alınan slaktivizm, bu çalışma kapsamında, dijital vicdanın ahlaki sorumlulukla kurduğu ilişkinin düşük maliyetli bir düzenlenme biçimi olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede dijital vicdan, slaktivizmi kapsayan bir üst kavram olarak konumlandırılmaktadır.

Slaktivizm kavramı üzerinden dijital aktivizmin iyi hissetme boyutu tartışılmaktadır. Sembolik katılım, düşük maliyet ve çoğunlukla toplumsal bir dönüşüm üretmeyen biçimlerde karşımıza çıkan slaktivizm katılımcılara “bir şey yapmış olma” duygusu kazandırabilmektedir. Bu tarz bir rahatlama duygusu daha riskli ve maliyetli olabilecek gerçek dünya problemlerine çözüm üretmeye dönük olaylara karşı bir mesafe oluşmasıyla sonuçlanabilmektedir. Bu bağlamda slaktivizm bireyin vicdani sorumluluğunu yerine getirdiği algısını güçlendiren ancak bir yandan da kolektif eylem ve mücadele kapasitesini aşındırma potansiyeli taşıyan bir iyi hissetme aktivizmi olarak değerlendirilebilir. Bu durum, dijital katılımın ahlaki tatmin üretirken politik ve örgütsel kayıplara yol açabileceğini savunan slaktivizm eleştirileriyle örtüşmektedir. Bu çerçevede Morozov’un Kierkegaard üzerinden geliştirdiği slaktivizm eleştirisi, dijital katılımın bireyde hızlı bir ahlaki tatmin üretebileceğine işaret etmektedir.¹⁷ Bu tartışmalar, vicdan kavramının yalnızca psikolojik bir rahatlama değil, normatif bir ahlaki ölçüt olarak nasıl temellendirildiği sorusunu gündeme getirmektedir. Bu bağlamda dijital katılım pratikleri, bireyin yalnızca içsel bir vicdani tatmin üretip üretmediği değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluğa dönüşen bir eylem niteliği taşıyıp taşımadığı açısından da değerlendirilmelidir.

Toplumsal duyarlılıkları ifade etmede kullanışlı bir yaklaşım olarak “ahlaki dengeleme”, bireylerin ahlaki öz-imaajlarını belirli bir denge düzeyinde tutma eğiliminde olduklarını savunur. Birey, geçmiş ahlaki eylemlerini referans alarak sonraki kararlarını bu “ahlaki bakiye” üzerinden değerlendirir. Çevrim içi bir kampanyaya imza atmak gibi düşük maliyetli dijital katılım biçimleri, bireyde ahlaki kredi kazanmış olma hissi yaratabilir. Bu durum, ahlaki lisanslama mekanizması çerçevesinde, daha maliyetli sivil eylemlerden kaçınmayı meşrulaştırabilir. Ancak ikinci eylem ilk eylemle aynı konuya ilişkinse, birey bilişsel tutarlılık sergileyerek katılımını sürdürebilir. Bu nedenle dijital aktivizm, bireyin ahlaki öz-imaajını düzenleyen bir denge mekanizması olarak işleyebilir fakat her zaman toplumsal dönüşümü güçlendiren sonuçlar üretmeyebilir.¹⁸ Ahlaki dengeleme bireysel düzeyde işleyen bir psikolojik mekanizma olmakla birlikte, bu mekanizmanın kolektif katılım biçimleri üzerindeki etkisi sosyolojik bir sonuç üretmektedir.

Bireysel düzeyde işleyen bu ahlaki düzenleme mekanizmaları, kolektif düzeyde nasıl bir bilinç formu üretmektedir? Durkheim’ın Toplumsal İşbölümü adlı eserinde ortaya koyduğu tanıma göre kolektif bilinç, bireyleri ortak değerler ve inançlar etrafında birleştiren toplumsal bir “çimento” işlevi görür.¹⁹ Ancak dijital çağda bu yapı, fiziksel mekânın ve geleneksel bağların ötesine geçerek veri odaklı, akışkan ve küresel bir nitelik kazanmıştır. Bu dönüşümle birlikte kolektif bilinç artık yalnızca pasif bir “paylaşılan inanç” alanı değildir bireyin küresel ağ içerisindeki etik sorumluluğunu ifade eden yeni bir bilinç formuna evrilmiştir.²⁰ Bu bağlamda “dijital vicdan”, algoritmalarla şekillenen kolektif dolaşım içinde bireyin ekranın öte tarafındaki adaletsizlik, acı ya da hak ihlallerine karşı geliştirdiği

15 Christensen, “Political activities on the Internet: Slacktivism or political participation by other means?”.

16 Evgeny Morozov, “The brave new world of slacktivism”, foreignpolicy (Erişim 15 Şubat 2026).

17 Evgeny Morozov, *The Dark Side of Internet Freedom: The Net Delusion* (New York: Public Affairs, 2011), 179-187.

18 Lee - Hsieh, “Does Slacktivism Hurt Activism?: The Effects of Moral Balancing and Consistency in Online Activism”, 813-814.

19 Emile Durkheim, *Toplumsal İşbölümü*, çev. Özer Ozankaya (İzmir: Cem Yayınevi, 2023), 451.

20 Sameh Zouari Sellami, “Collective Consciousness in The Digital Age: Evolving Perspectives During the Gaza Events”. Asian Journal of Research in Education and Social Sciences 7/6 (September 2025), 277.

ahlaki yönelim ve değerlendirme kapasitesini ifade eder. Böylece kolektif bilinç vicdanın bireysellikten toplumsallığa geçiş kapasitesi olarak değerlendirilebilir.

Dijitalleşmenin insan zihninde “anlam ağlarını” etkileyerek vicdani karar süreçlerini dönüştürebileceğini vurgulayan Tarhan’a göre vicdan, yalnızca soyut bir duygu değil karar verme, anlam üretme ve duygusal muhakeme süreçlerini birlikte çalıştıran bütüncül bir yapıdır. Ancak dijital ortamın hız ve algoritmik yönlendirme odaklı yapısı, bireyin derin düşünme süreçlerini zayıflatmakta ve vicdani değerlendirmeyi yüzeysel tepkilere indirgeme riski taşımaktadır. Bu bağlamda dijital katılım pratikleri, bireyin gerçek bir ahlaki muhasebe yürütmesinden ziyade, hızlı ve düşük maliyetli bir “vicdani tatmin” üretimine dönüşebilmektedir. Böylece dijital vicdan, ilahi referanslı içsel denetimden ziyade, platformların yönlendirdiği tepkisel bir duyarlılık biçimine evrilebilme potansiyeli taşımaktadır.²¹

Barber’in Pangloss, Pandora ve Jeffersonian senaryoları, teknolojinin demokrasiyle kurabileceği üç temel ilişki biçimini ortaya koyar. Pangloss senaryosu, piyasa güçlerinin teknolojiyi kendiliğinden toplumsal faydaya yönlteceğine dair iyimser bir varsayıma dayanır. Pandora senaryosu ise teknolojinin piyasa ve iktidar yapıları içinde gözetim, denetim ve eşitsizlik üreten bir araca dönüşerek demokrasiyi görünmez bir tahakküm altına sokabileceğini vurgular. Jeffersonian senaryo, teknolojinin ancak bilinçli kamusal irade, müzakere ve aktif yurttaş katılımı ile demokratik yaşamı güçlendirebileceğini savunan, mümkün fakat irade gerektiren bir ideal olarak öne çıkar.²² Bu çerçevede change.org gibi dijital platformlar, çevre, hayvan hakları ve etik talepler bağlamında Panglossçu bir vicdan rahatlatma pratiği ile Pandora’nın piyasa temelli denetim riskleri arasında salınmakta Jeffersonian anlamda demokratik bir kamusal eylem alanına dönüşebilmesi ise kolektif ve bilinçli yurttaş katılımının varlığına bağlı görünmektedir. Bu kuramsal çerçeve, dijital platformlarda ortaya çıkan katılım biçimlerinin yalnızca teknik olanaklarla değil, aynı zamanda bireylerin ahlaki ve vicdani konumlanışlarıyla da değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu çalışma kapsamında “eylemsiz dindarlık”, söylem düzeyinde kalan, eyleme dönüşmeyen temennileri ve talepleri dile getiren, olumlu yönde değişimi çoğunlukla başkalarından bekleyen, dini, vicdani ve toplumsal vurgular içeren bir dindarlık biçimini ifade etmektedir. Eylemsiz dindarlık, dijital ortamda yüksek tonda dini söylem üretimine karşın, bu söylemin somut ve maliyetli uygulamalarla sınırlı ölçüde desteklenmesi durumunu tanımlar. Bu bağlamda dini-ahlaki söylem, her zaman eylem üretmeyebilir kimi durumlarda birey için bir “vicdan rahatlatma mekanizması” işlevi görebilir. Kişi, söylem düzeyinde sorunu dile getirip savunurken, bu konumlanış yaşam pratiğine, ahlaki tutarlılığa ve toplumsal sorumluluğa doğrudan yansımayaabilir. Weberyen perspektifte dinin toplumsal eylem üretme kapasitesine yapılan vurgu dikkate alındığında, burada söz konusu olan durum, inanç ile eylem arasındaki ilişkinin dijital bağlamda yeniden biçimlenmesidir. Kolektif bilinç bağlamında örgütlenen kampanya mekânının dijital alanla sınırlı kalması da bu eylemsel sınırlılığın yapısal bir boyutunu oluşturmaktadır. Böylece dijital vicdan, kolektif bir duyarlılık üretmekle birlikte, bu duyarlılığın her zaman somut ve dönüştürücü bir eyleme evrilmediği bir katılım formu ortaya çıkarabilmektedir.

4. Yöntem

Çalışma nitel örnek olay incelemesi deseni esas alınarak yapılandırılmıştır. Dijital vicdan, ahlaki söylem ve bunlarla birlikte eylem çağrılarının hangi temalarda yoğunlaştığını ortaya koymak amacıyla tematik analiz tekniği kullanılmıştır. Tematik analiz nitel verilerden anlamlı örüntülerin ve temaların ortaya çıkarılmasını sağlayan esnek bir yöntemdir.²³ Bu çalışmada veri toplama aracı olarak Change.org platformunda yer alan dijital kampanya metinleri ve bu kampanyalara ait kullanıcı yorumları kullanılmıştır. Bu çalışma kapsamında 2025 yılı içinde düzenlenen kampanyalardan bu çalışmanın araştırma sorularına göre belirlenen ölçütler esas alınarak amaçlı örnekleme tekniğiyle incelenecek kampanyalar belirlenmiştir. Bu araştırma kapsamında dahil etme ve kapsam dışında tutma kriterlerine Tablo-1 ve Tablo-2’de ayrıntılı bir biçimde yer verilmiştir. Sahanın kapsamı belirlenirken şu ölçütler esas alınmıştır.

21 Nevzat Tarhan, “Dijital Dünyada İnsan Kalmak: ‘Dijital Vicdan’ Nedir?”, YouTube (13 Ocak 2026), 00:00:45-00:05:00.

22 Benjamin Barber, “Three Scenarios for the Future of Technology and Strong Democracy”, Political Science Quarterly 113/4 (Winter 1998), 578-586.

23 Virginia Braun - Victoria Clarke, “Psikolojide tematik analiz kullanımı”, Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi 7/2 (Nisan 2019), 875-877.

Tablo 1. Kampanya Seçimine İlişkin Dahil Etme ve Kapsam Dışı Bırakma Kriterleri

Kriter Türü	Kriter	Açıklama
Dahil Etme	Zaman ve Platform	2025 yılı içinde ilgili platformda başlatılmış olması
	İçeriksel Nitelik	Toplumsal/ahlaki bir soruna odaklanması ve vicdani söylem içermesi
	Eylem Çağrısı	Dijital destek veya imza çağrısı barındırması
	Asgari Etkileşim	En az 50 imzaya ulaşmış olması
Kapsam Dışı Bırakma	Bireysel veya Teknik Talepler	Kişisel şikâyet ya da hizmet/ürün odaklı kampanyalar
	Söylem Yetersizliği	Ahlaki çağrı içermeyen veya yalnızca bilgilendirme amaçlı metinler
	Yinelenen İçerik	Tekrar eden veya içerik bakımından zayıf kampanyalar

Kampanyaların gündelik, dijital vicdan pratiklerini yansıtmaları amacıyla asgari imza sayısı 50 olarak belirlenmiştir. Çalışmada, farklı etkileşim düzeylerine sahip kampanyalar söylem-eylem ilişkisi temelinde karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş bu doğrultuda üst sınıra ilişkin nicel bir sınırlama getirilmemiştir. Bu çalışma, Change.org platformunda herkese açık olarak yayımlanan kampanya metinleri üzerinden yürütülmüştür. Araştırma sürecinde herhangi bir kişiyle doğrudan bir temas kurulmamıştır. Bu anlamda kişisel veya hassas veri toplanmamış ve yorum yapan kişilerin ya da kampanya sahiplerinin kimliklerini ortaya çıkarabilecek analizlerden kaçınılmıştır. İncelenen içerikler kamusal söylem kapsamında değerlendirilmiştir. Bu sebeple etik kurul onayı gerektirmemektedir. Bu çalışmada, ahlaki tavır alış ve dijital vicdan gibi doğası gereği insana özgü kavramlar tartışılmakla birlikte, veri toplama sürecinde bireylerle (kullanıcılarla) doğrudan mülakat veya anket yapılmamış analiz birimi olarak doğrudan Change.org üzerindeki kampanyalar seçilmiştir. Bu tercihin arkasında hem metodolojik hem de teorik gerekçeler bulunmaktadır. Metodolojik açıdan çalışma, bireylerin yapay bir görüşme veya anket ortamında, toplumsal beğeni algısının etkisiyle şekillenebilecek yapay beyanlarına değil dijital alandaki doğal, spontane ve somut eylemlerine odaklanmayı hedeflemiştir. Change.org gibi platformlarda açılan kampanyalar, kamusal alana sunulmuş açık ve nesnel metinlerdir. Dolayısıyla bu çalışma, bireysel aktörlerin içsel-psikolojik motivasyonlarından ziyade, dijital kamusal alanda inşa edilen ahlaki söylemin anatomisini çıkarmayı amaçlamaktadır. Teorik açıdan ise çalışmanın zemini, Durkheimci anlamda kolektif bilinç ve toplumsal olgular üzerine kurulmuştur. İncelenmek istenen olgu, tek tek bireylerin tikel psikolojileri değil, bu bireylerin dijital ortamda bir araya gelerek oluşturdukları ortak paydanın, yani kolektif vicdanın yapısı ve söylemsel karakteridir. Bu bağlamda Change.org'daki dijital kampanyalar, söz konusu kolektif bilincin somutlaşmış birer "kültürel ürün" ve ahlaki tavrın kristalleştiği nesnel alanlar olarak kabul edilmiştir. Sonuç olarak, dijital vicdanın bireysel değil, kolektifleşmiş ve nesneleşmiş halini incelemek amacıyla örneklem birimi olarak bireyler yerine, bu söylemi doğrudan var eden "kampanyalar" tercih edilmiştir.

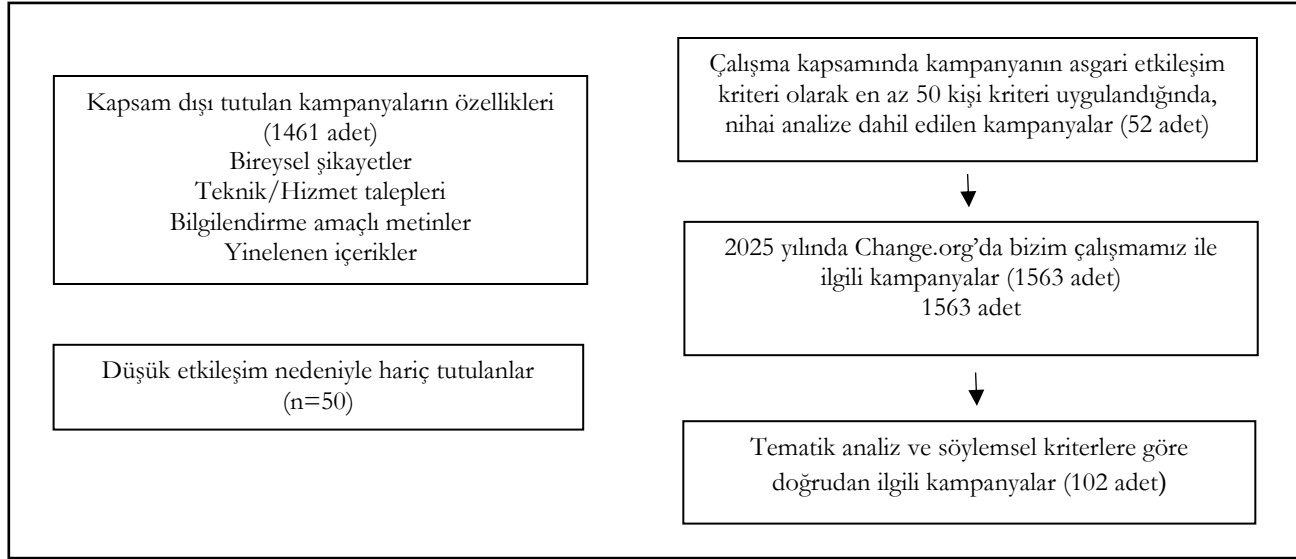
Araştırma kapsamında belirlenen kampanyalara ait metinler ve kullanıcı yorumları, Change.org platformundan dijital ortama manuel olarak aktarılmıştır. 1563 adet kampanyanın 2025 yılı içerisinde oluşturulduğu tespit edilmiştir. Toplanan veriler, analiz sürecine uygun biçimde düzenlenerek veri seti oluşturulmuştur. Meydana gelen bu veri seti, tematik analiz yöntemi çerçevesinde çözümlenmek üzere hazır hale getirilmiştir.

Tablo 2. Kullanıcı Yorumlarının Seçimine İlişkin Dahil Etme ve Kapsam Dışı Bırakma Kriterleri

Kriter Türü	Kriter	Açıklama
Dahil Etme	Anlamsal ve Bağlamsal Bütünlük	En az bir cümleden oluşan, anlamlı ve bağlamsal yorumlar
	Ahlaki/Dini veya Duygusal İçerik	Vicdan, adalet, merhamet, sorumluluk, dua gibi kavramlar ya da empati, umut, öfke gibi duygusal ifadeler
	Dijital Destek İfadesi	"İmzaladım", "destekliyorum" gibi dijital eylem vurgusu barındırması
	Kampanyayla İlişki	Yorumun kampanya içeriğiyle doğrudan bağlantılı olması
Kapsam Dışı Bırakma	Biçimsel Yetersizlik	Tek kelime, emoji veya sembolden ibaret içerikler
	Spam / Kampanya Dışı İçerik	Reklam, bağlantı ya da konuyla ilgisiz paylaşımlar
	Yinelenen Yorumlar	Aynı kullanıcıya veya içeriğe ait tekrar eden ifadeler

Seçilen bir kampanyanın araştırmaya konu olan kısmı kampanya başlığı, kampanya metni ve bağlamsal olarak ilgili ve anlamlı bulunan kullanıcı yorumlarıyla sınırlandırılmıştır. Bu çalışmanın evrenini, Change.org platformunda 2025 yılı içerisinde başlatılan kampanyalar oluşturmaktadır. Çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda dahil etme, dışlama kriterleri belirlenmiş ve kampanyalar seçilirken ve seçilen kampanyalara ait yorumlar analize tabi tutulurken birtakım kriterler göz önünde bulundurularak metodolojik tutarlılık ve şeffaflığın sağlanması amaçlanmıştır.

5. Bulgular

Şekil 1. Change.Org Kampanyalarının Bu Çalışmaya Dahil Edilme ve Kapsam Dışı Tutulma Süreci

Şekil 1’de görüldüğü gibi çalışma kapsamında öncelikle Change.org platformunda 2025 yılı içerisinde başlatılan 1563 kampanya taranmıştır. Tematik ve söylemsel dahil etme hariç bırakma kriterleri uygulandıktan sonra 102 kampanya uygun olarak görülmüştür. Asgari 50 imza etkileşim kriterinin uygulanmasıyla birlikte nihai örneklem 52 kampanya olarak tespit edilmiştir.

Tablo 3’te yer alan kategori, tema ve birleştirilmiş kodlar incelenen kampanya metinlerinin söylemsel ve örüntüsel özelliklerinden türetilmiştir.

Tablo 3. Eylemsiz Dindarlık Çerçevesinde Kampanya Söylemlerine İlişkin Kategori-Tema- Birleştirilmiş Kodlar

Kategori	Tema	Birleştirilmiş Kodlar
Vicdani Söylem	Vicdani Tepkinin Söylemsel İnşası	Vicdan çağrısı, sessiz kalma eleştirisi, zulüm vurgusu, insanlık söylemi, mazlum vurgusu
Dini Söylem	İnanç Temelli Duyarlılığın Sembolikleşmesi	Dua çağrısı, Allah’a/imana referans, kutsal değerlerin korunması, dini hassasiyet vurgusu
Hukuki Talep Söylemi	Vicdani Tepkinin Hukuka Havale Edilmesi	Adalet talebi, cezasızlık eleştirisi, sorumlular yargılsın çağrısı
Kurumsal Sorumluluk Söylemi	Sorumluluk Makamının Göreve Çağırılması	Devlet göreve çağrısı, yetkililer harekete geçsin, yasa çıkarılsın talebi
Yaşam ve Doğa Hassasiyeti Söylemi	Toplumsal Duyarlılığın Çevreye Yöneltilmesi	Doğa, çevre, hayvanlar, yaşam hakkı, gelecek nesiller vurgusu
Toplumsal Duyarlılık Söylemi	Dezavantajlı Gruplara Duyarlılığın Dile Getirilmesi	Kadınlar, çocuklar, engelliler, hastalar, kırılgan gruplar için koruma talebi

Kampanyalarda tekrar eden vicdan çağrıları, zulüm ve insanlık vurguları, “vicdani söylem” kategorisi altında birleştirilmiş ve bu söylem örüntüsü Vicdani Tepkinin Söylemsel İnşası: “Zulme Sessiz Kalmayalım” temasıyla ilişkilendirilmiştir. Benzer şekilde, dua çağrıları, dini referanslar ve kutsal değerlere yapılan vurgular, “dini söylem” kategorisi kapsamında değerlendirilmiş bu söylemlerin eylemsel karşılık üretme kapasitesinin sınırlı olması bağlamında İnanç Temelli Duyarlılığın Sembolikleşmesi: “Gazze için dua edelim, mazlumların yanındayız” teması altında ele alınmıştır. Adalet, cezasızlık eleştirisi ve yargılama talepleri, “hukuki talep söylemi” olarak kodlanırken sorumluluğun devlet ve resmî kurumlara yöneltilmesi, Vicdani Tepkinin Hukuka Havale Edilmesi ve Sorumluluk Makamının Göreve Çağırılması: “Kadınlar düşmüyor, öldürülüyor!” temasıyla açıklanmıştır. Son olarak, doğa, hayvanlar ve kırılgan toplumsal gruplara yönelik kampanyalar, toplumsal duyarlılığın çoğunlukla sembolik bir ifade düzeyinde kaldığını göstermesi nedeniyle Toplumsal Duyarlılığın Çevreye Yöneltilmesi ve Dezavantajlı Gruplara

Duyarlılığın Dile Getirilmesi: “Bu dünya, bize çocuklarımızın emaneti” teması altında birleştirilmiştir. Temaların yanındaki alıntılar, temaları temsil eden tipik ifadeler olarak seçilmiş olup, tematik örüntülerin görünür kılınması amacıyla kullanılmıştır. Bu tematik yapı, dijital ortamlarda vicdanın önce bir söylem olarak görünür kılındığını, ardından hukuk ve devlet gibi üst yapılara yönlendirilerek sorumluluğun bireyden uzaklaştırıldığını ve nihayetinde toplumsal duyarlılığın sembolik katılım biçimlerine sıkıştığını ortaya koymaktadır.

5.1. Vicdani Tepkinin Söylemsel İnşası: “Zulme Sessiz Kalmayalım”

İncelenen kampanya metinlerinde ve kullanıcı yorumlarında kurulan söylemsel zemin, kolektif eylemi teknik bir destek olmaktan çıkararak bireyi ahlaki bir özne olarak konumlandırmakta ve katılımı etik bir sorumluluk düzlemine yerleştirmektedir. Bu doğrultuda retorikte sessizlik, edilgenlik ve duyarsızlıkla özdeşleştirilirken ses çıkarmak vicdani bir tutumun birincil göstergesi olarak sunulmaktadır. Örneğin, “Mazlumun yanında olmak için imzalıyorum” ve “Hakkı ve adaleti arıyoruz” gibi ifadeler imza verme eylemini teknik bir destek olmaktan çıkararak etik bir saf tutma pratiğine dönüştürmekte katılımcıyı “mazlumdansa” konumlanan bir özne olarak inşa etmektedir. Böylece dijital imza, prosedürel bir işlem olmanın ötesinde kamusal alanda sergilenen bir vicdani pozisyon ifadesi hâline gelmektedir.

Biz öznesi üzerinden kurulan sorumluluk anlayışı, bireysel katılımı toplumsal bir yükümlülük çerçevesinde anlamlandırmakta ve dijital katılımı duyarlı bir kimlik inşasının aracı hâline getirmektedir. Bununla birlikte önerilen eylem biçimlerinin çoğunlukla imza verme, paylaşma ve farkındalık oluşturma gibi düşük maliyetli dijital pratiklerle sınırlı kalması, güçlü vicdani söylemin eylemsel karşılığının çoğu zaman söylemsel düzeyde yoğunlaştığını göstermektedir.

Bu bulgular, literatürde çevrimiçi katılımın kolektif bir “biz” kimliği üretmesi ve bireyi ahlaki sorumluluk çerçevesine yerleştirmesi üzerinden yapılan tartışmalarla örtüşmektedir.²⁴ Bununla birlikte bazı çalışmalar, düşük maliyetli dijital eylemlerin bireyde ahlaki tatmin üreterek daha maliyetli kolektif eylem biçimleriyle arasında bir gerilim oluşturabileceğini ileri sürmektedir.²⁵ Nitekim bu temada da vicdani söylemsel yoğunluk dikkat çekmekle birlikte, eylemsel kapasitenin çoğu zaman söylemsel düzeyde kaldığı görülmektedir.

5.2. İnanç Temelli Duyarlılığın Sembolikleşmesi: “Gazze için dua edelim, mazlumların yanındayız”

İncelenen kampanya metinlerinde ve kullanıcı yorumlarında sıklıkla başvurulmuş dini referanslar, kolektif katılımı somut bir toplumsal eylem alanı olmaktan çıkararak manevi bir sığınma ve destek zeminine taşımaktadır. Kampanyalara katılan kişiler “Gazze için dua edelim”, “Allah mazlumların yardımcısıdır” ve “mazlumların yanındayız” gibi ifadelerle katılımı eylemsel bir düzlemde ziyade manevi bir destek biçimi olarak kurmaktadır. Birey, bu söylemsel pratik yoluyla dua, teslimiyet ve dini dayanışma üzerinden kurgulanan ahlaki bir özne haline gelmekte böylece fiziki alanda dönüştürücü gücü olan aktif bir protest aktörü olmaktan uzaklaşma eğilimi göstermektedir.

Yorumlara bakıldığında dini referansların yalnızca dua çağrısıyla sınırlı kalmadığı anlaşılmaktadır. Bu referanslar vasıtasıyla kutsalın korunması, inancın dokunulmazlığı ve ilahi adalet vurgusu üzerinden genişleyen bir söylemsel çerçeve oluştuğu görülmektedir. Peygambere yönelik hakaretin yasaklanması talebi hukuki bir düzenlemenin ötesinde kutsalın onurunun muhafazası olarak sunulmaktadır. Bu kampanya, güçlü bir dini-ahlaki seferberlik dili üretmekle birlikte, katılım biçimini büyük ölçüde dijital imza ve paylaşım pratikleriyle sınırlandırmaktadır. Bu yönüyle söylemsel mobilizasyonun yüksekliğine rağmen eylemsel risk ve fiziksel kolektif katılım düzeyinin sınırlı kaldığı bir dindarlık formu ortaya çıkmaktadır. Benzer biçimde başörtüsüne ilişkin kampanyalarda dini vecibe bireysel tercih değil dokunulamaz bir inanç gereği olarak tanımlanmaktadır. Nitekim incelenen kampanyalardan birinde “Başörtüsü siyasal bir simge değil, dinî bir vecibedir siyasi bir mesele haline getirilemez” ifadesiyle başörtüsü,

24 Şükrü Şimdi, “An analysis of anti-Syrian’s signature campaign in Türkiye: The cases from Change.org”, Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences 65 (Aralık 2023), 111-126; Yücel, “Etkili Politik Katılım Yolu mu, Bireysel Tatmin mi?”, 364-366.

25 Lee - Hsieh, “Does Slacktivism Hurt Activism?: The Effects of Moral Balancing and Consistency in Online Activism”, 813; Morozov, “The brave new world of slacktivism”, Christensen, “Political activities on the Internet: Slacktivism or political participation by other means?”.

bireysel tercih alanından çıkarılarak tartışmaya kapalı bir inanç kategorisi içinde konumlandırılmaktadır. Gazze bağlamında ise zulüm ve mazlumluk söylemi güçlü bir dini-ahlaki seferberlik dili üretmektedir.

Bununla birlikte söz konusu seferberlik büyük ölçüde dua, paylaşım, imza verme ve boykot çağrısı gibi dijital ve sembolik pratiklerle sınırlı kalmaktadır. Katılımcılar kendilerini ahlaki olarak konumlandırmakta ve vicdani bir taraf beyanında bulunmaktadırlar. Ancak bu konumlanış fiziksel, kolektif ve risk içeren bir eylemliliğe dönüşmemektedir. Bu tablo, dijital ortamda görünür olan dindarlığın yüksek söylemsel yoğunluk üretmesine rağmen eylemsel katılım biçimlerinin düşük maliyetli ve sınırlı pratikler etrafında şekillendiğini göstermektedir. Bu durum çalışmada kavramsallaştırılan “eylemsiz dindarlık” olgusunun somut bir görünümü olarak değerlendirilebilir.

5.3. Vicdani Tepkinin Hukuka Havale Edilmesi ve Sorumluluk Makamının Göreve Çağırılması: “Kadınlar düşmüyor, öldürülüyor!”

İncelenen kampanya metinlerinde yükselen söylemsel düzey, yerleşik düzene ve mevcut pratiklere karşı güçlü bir vicdani öfke ile ahlaki bir itiraz dili üzerine kurulmaktadır. Örneğin, kadına yönelik şiddet vakalarında karşımıza çıkan “Kadınlar düşmüyor, öldürülüyor” ifadesi yalnızca bir slogan değil, aynı zamanda olayın hukuki niteliğini yeniden tanımlayan ahlaki bir hüküm işlevi görmektedir. Benzer şekilde deprem davaları ve iklim kanunu tartışmalarında da mağduriyet anlatısı, adalet talebi ve sistem eleştirisi iç içe geçerek kolektif bir vicdani mutabakat aramaktadır. Ancak, toplumsal adalet talebini ahlaki bir dille kutsayan bu güçlü söylemsel tepkiye rağmen söz konusu metinler, mevcut toplumsal veya kurumsal yapıda kurucu ve radikal bir kopuş üretmemektedir. Aksine çözümü ısrarla hukuki mekanizmalara havale etmektedir. “Etkin soruşturma yapılınsın”, “kasten öldürme olarak araştırılınsın”, “adil yargılama sağlansın”, “tasarı geri çekilsin” gibi ifadeler, vicdani tepkinin doğrudan eylem çağrısından ziyade kurumsal müdahale talebi biçiminde yapılandığını göstermektedir.

Bu durum söylemde çift yönlü bir gerilim üretmektedir. Bir yandan adalet sistemine yönelik açık bir güvensizlik dile getirilmekte delillerin karartıldığı, mahkeme süreçlerinin usulsüz ilerlediği, sorumluların cezasız kaldığı ifade edilmektedir. Öte yandan adalet fikrinden ve hukuki çerçeveden kopuş söz konusu değildir. Eleştirilen yine sistemdir ancak çözüm de sistemin daha etkin, daha adil işletilmesinde aranmaktadır.

Bu bağlamda vicdani tepki, hukukun yerine alternatif bir adalet anlayışı üretmekten ziyade hukukun asli işlevine geri çağırılması biçiminde ortaya çıkmaktadır. Mağdur aileler ve yaşam savunucuları kendilerini adaletin uygulayıcısı olarak değil, adaletin talep edicisi olarak konumlandırmaktadır. Böylece ahlaki sorumluluk kamusal alanda görünür kılınmakta fakat nihai müdahale ve yaptırım yetkisi devlete devredilmektedir.

Dolayısıyla bu söylem, çaresizlik ile adalet fikrine bağlılık arasında salınan bir yapı sergilemektedir. Kurumsal işleyişe yönelik hayal kırıklığı açıkça dile getirilse de vicdanın nihai tatmininin ancak adaletin tecelli etmesiyle mümkün olacağı varsayımı korunmaktadır. Adalet, eleştirilen fakat vazgeçilmeyen son referans noktası olarak söylemin merkezinde yer almaktadır. Temada gözlemlenen örüntü olarak karşımıza adalet talebi, cezasızlık eleştirisi, sorumlular yargılansın çağrısı, devlet göreve çağrısı, yetkililer harekete geçsin, yasa çıkarılsın talebi şeklinde çıkmaktadır. Bu talep ve eleştirilerin, doğrudan bir toplumsal eylem stratejisine dönüşmekten ziyade, ahlaki sınırların ve meşruiyet çerçevesinin çizilmesine hizmet ettiği görülmektedir.

5.4. Toplumsal Duyarlılığın Çevreye Yöneltilmesi ve Dezavantajlı Gruplara Duyarlılığın Dile Getirilmesi: “Bu dünya, bize çocuklarımızın emaneti”

Bu temada kampanya metinleri ve kullanıcı yorumlarında toplumsal duyarlılığın yoğun bir biçimde sembolik imgeler üzerinden kurulduğu görülmektedir. “Rant değil, nefes almak istiyoruz”, “Bu dünya çocuklarımızın emaneti”, “Bu koy halkındır” gibi ifadeler, teknik ya da hukuki argümanlardan ziyade güçlü moral karşıtıklar üretmektedir. Doğa “nefes”, “emanet”, “yeşil”, “çocuk” ve “cennet” gibi yaşamı temsil eden simgelerle özdeşleştirilirken, karşı tarafta “rant”, “şirket”, “ihmal” ve “kâr hırsı” yer almaktadır. Böylece söylem, somut düzenleyici mekanizmalar önermekten çok, neyin meşru neyin gayrimeşru olduğuna dair ahlaki bir sınır çizmektedir.

Benzer biçimde otizmlili bireylerin bakım evlerinde yaşadığı ihlallere ilişkin kampanyada da “insan onuru”, “sevgi”, “temas” ve “şeffaflık” gibi kavramlar merkeze alınmakta mesele hukuki teknik ayrıntılardan ziyade temel insani

değerler üzerinden çerçevelenmektedir. Bu çerçeveleme, geniş bir kolektif duyarlılık üretme kapasitesine sahip olmakla birlikte, çoğu zaman somut ve sürdürülebilir bir eylem programına dönüşmemektedir.

Dolayısıyla bu temada toplumsal duyarlılık, doğrudan bir müdahale stratejisi geliştirmekten ziyade sembolik bir pozisyon alış biçiminde ortaya çıkmaktadır. İmza atmak, yalnızca bir talep iletme aracı değil, aynı zamanda belirli bir ahlaki tarafta konumlanmanın göstergesine dönüşmektedir. Bu anlamda kampanyalara katılım vicdani sembolik bir dayanışma aracı olarak görülmektedir. Böylece dijital alanda kurulan bu söylem, güçlü bir moral çerçeve inşa etmekte ancak eylemsel dönüşüm kapasitesi bakımından sınırlı kalmaktadır.

6. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, dijital çağda çevrimiçi kampanya platformlarının bireysel taleplerin kamusal alana taşınmasında önemli bir işlev üstlendiğini ortaya koymaktadır. İncelenen örnekler, bu platformların yalnızca teknik bir iletişim aracı olmadığını, bireylerin vicdani konumlanışlarını görünür kıldıkları ve kendilerini ahlaki özne olarak sundukları sembolik alanlar ürettiğini göstermektedir. Dağınık bireysel duyarlılıkların ortak bir anlatı etrafında birleşmesi, dijital ortamda kolektif bir bilinç formunun yeniden üretildiğine işaret etmektedir. Bu durum, dijital katılımın hem kamusal görünürlük hem de kimlik inşası bakımından dönüştürücü bir potansiyel taşıdığını ortaya koymaktadır.

İncelenen kampanya metinleri ve kullanıcı yorumları, dijital alanda güçlü bir vicdani ve hak temelli duyarlılığın üretildiğini göstermektedir. Gazze bağlamında dile getirilen dini dayanışma söylemleri, kadın ölümlerine ilişkin adalet talepleri, deprem davalarında sorumluların yargılanması çağrıları, çevre mücadelelerinde yaşam hakkı vurgusu, bakım evlerindeki ihlallere yönelik insan onuru hassasiyeti, başörtüsü üzerinden kamusal görünürlük ve hak talebi ile demokrasi vurguları, farklı içeriklere sahip olmakla birlikte ortak bir moral ve normatif çerçevede birleşmektedir. Adalet, hak, özgürlük, emanet, insan onuru ve toplumsal sorumluluk gibi kavramlar söylemin merkezinde yer almaktadır. Dijital alan, bu değerlerin görünür kılındığı bir kamusal tartışma zemini üretmektedir.

Ortaya çıkan temaların içeriklerinde yer alan yoğun moral ve hak temelli çerçeveye rağmen katılım biçimlerinin büyük ölçüde sembolik düzeyde kaldığı görülmektedir. Talepler sıklıkla hukuki ve siyasal mekanizmalara havale edilmektedir. Bireyler kendilerini doğrudan müdahale eden aktörler olarak değil, adalet ve hak talep eden özne olarak konumlandırmaktadır. Bu durum, dijital vicdanın bir yandan ahlaki sınırları belirleyen ve toplumsal sorunları görünür kılan bir işlev üstlendiğini diğer yandan bu duyarlılığın çoğu zaman imza, paylaşım ve çağrı düzeyinde kaldığını göstermektedir. Özellikle dini referansların belirginleştiği örneklerde ortaya çıkan eylemsiz dindarlık biçimi, güçlü bir etik pozisyon üretmekte ancak bu pozisyonun eylemsel karşılığı sınırlı kalmaktadır. Böylece dijital alan hem vicdani uyanışın hem de sembolik katılımın birlikte üretildiği bir kamusal mekân hâline gelmektedir.

Bu çerçevede Change.org gibi platformlarda bir kampanyayı imzalamak, yalnızca teknik bir destek beyanı değil bireyin kendi vicdanını geniş bir 'biz' anlatısı içinde konumlandığı ahlaki bir eylemdir. Katılımcı, imza verme yoluyla bireysel itirazını kolektif bir bilinç eklemlenmekte ve haksızlığa karşı ortak bir ses yükselterek vicdani bir tutum benimsemektedir. Bu haliyle kolektif bilinç, dağınık haldeki bireysel duyarlılıkları birleştirerek toplumsal bir ahlaki duruşun dijital alandaki yansıması haline gelmektedir. Ancak bu yoğun ses yükseltme ve kolektif sahiplenme pratiği, bir paradoksu da beraberinde getirmektedir. Dijital vicdan, birey için bir arınma kapısı işlevi görse de bu kapıdan geçen eylemler, Jeffersonian anlamda dönüştürücü bir irade inşa etmek yerine, sorumluluğu nihai aşamada sisteme devrederek bireyi sembolik bir tatmin noktasına sabitlemektedir.

Bu bağlamda, tematik analiz sonucunda belirlenen söylemsel inşa, kurumsal sorumluluğa yönlendirme ve sembolik katılım örüntüleri, çalışmada geliştirilen “eylemsiz dindarlık” kavramsallaştırmasıyla analitik bir bütünlük sergilemektedir. Bulgular, dijital ortamda üretilen güçlü dini ve vicdani söylemin her zaman maliyetli ve dönüştürücü eylem biçimlerine karşılık gelmediğini çoğu zaman sembolik katılım sınırları içinde kaldığını göstermektedir. Böylece çalışma, dijital vicdan ile dinsel sorumluluk arasındaki gerilimi tematik analiz yöntemi çerçevesinde görünür kılarak, “eylemsiz dindarlık” kavramını bu gerilimi açıklamaya yönelik analitik bir çerçeve olarak önermektedir.

Bu çalışma, belirli bir zaman aralığında seçilen dijital kampanya örnekleri ve bu örneklerle ait metinsel içeriklerle sınırlandırılmıştır. Nitel araştırmaların metodolojik varsayımları gereği, elde edilen bulguların evrensel bir genelleme amacı taşımadığını belirtmek gerekir. Buradaki odak, incelenen olgunun derinlemesine ve bağlamsal bir analizini sunmaktır. Bu doğrultuda analiz, katılımcıların çevrim dışı niyet ve motivasyonlarını ölçmek yerine, platformda üretilen somut metinsel verilere odaklanmaktadır. Çalışmada dijital söylem ile fiziksel eylem arasındaki mesafenin

bu şekilde konumlandırılması, araştırmanın yöntemsel sınırlarını belirlemenin ötesinde teorik bir gereklilikten kaynaklanmaktadır. Change.org gibi platformlardaki dijital katılımın yeni bir eylem biçimi yerine eylemsizlik bağlamında ele alınması, dijital vicdan kavramsallaştırmasının sınırlarını çizmek açısından önemlidir. Buradaki eylemsizlik vurgusu normatif bir değersizleştirme değildir aksine, yorumbilimsel açıdan güçlü birer anlam dünyasına sahip olan söylemlerin, fiziki bir dönüşüm yaratmaktan ziyade üretildikleri dijital ağın içinde sönümlenmesine işaret eder. Dijital vicdan, bireye ahlaki sorumluluğunu ekran karşısında ses çıkararak hızlıca yerine getirme ve vicdani bir rahatlama (katarsis) yaşama imkânı sunar. Dolayısıyla buradaki eylemsizlik, toplumsal bir duyarsızlık değil vicdani sorumluluğun dijital bir jestle sınırlandırılarak eylemin söylemsel düzeye indirgenmesi durumudur.

Çalışmada önerilen “eylemsiz dindarlık” kavramı, dijital ortamda üretilen dini ve vicdani söylemin eylemsel karşılığını tartışmaya açan analitik bir çerçeve sunmaktadır. Cemaat/ toplulukçu kültür ürünü 'biz' den, cemiyet/ bireyci kültür öznesi 'ben'e oradan da yeniden cemaate/ kabileye yönelimle oluşacak 'biz' in deneyiminden oluşacak yeni bir kolektif bilinç, eylemsiz dindarlığı dönüştürebilir. Gelecek araştırmalarda bu kavramın farklı dijital platformlarda, farklı toplumsal bağlamlarda ve nicel verilerle desteklenerek incelenmesi, dijital katılımın sınırları ve dönüşüm potansiyeli hakkında daha kapsamlı sonuçlara ulaşılmasına katkı sağlayacaktır. Özellikle çevrim içi katılım ile çevrim dışı eylem arasındaki ilişkinin karma yöntemli çalışmalarla analiz edilmesi, dijital vicdanın toplumsal etkisini daha derinlikli biçimde ortaya koyabilir.

Kaynakça

- Akın, Deniz. “Yeni Medya Örneğinde Teknoloji ve Toplumsal Değişim Bağ: Change.org Üzerine Bir İnceleme”. Middle Black Sea Journal of Communication Studies 6/1 (Temmuz 2021), 17-29.
- Akman, Ekrem. *Kolektif Bilincin Dinsel Referansları Osmanlı Devleti’nde Toplum Düzeni Kasame - Nezir - Kefalet*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2021.
- Altunbay, Müzeyyen. “Gelenekten Geleceğe: Masalların Kolektif Bilinç Perspektifiyle Temel Eğitimde Kültürel Kodları Aktarma Açısından İncelenmesi”. Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi 10/2 (Aralık 2025), 1-15.
- Armağan, Burak. “Kolektif Bilinç Ürünü Olarak Kızılelma’nın Edebî Metinlerdeki Algılanma Görüntüsü: Ziya Gökalp’in ve Cengiz Aytmatov’un Kızıl Elma Anlatıları”. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi 8 (Ağustos 2022), 641-650.
- Barber, Benjamin. “Three Scenarios for the Future of Technology and Strong Democracy”. Political Science Quarterly 113/4 (Winter 1998), 573-589.
- Bostancı, Naci. *Bir Kolektif Bilinç Olarak Milliyetçilik*. İstanbul: Doğan Kitap, 1999.
- Braun, Virginia - Clarke, Victoria. “Psikolojide tematik analiz kullanımı”. çev. S. N. Şad vd. Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi 7/2 (Nisan 2019), 873-898. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.17c.2s.17m>.
- Change.org. *Dünyanın değişim platformu*. Erişim 14 Şubat 2026. <https://www.change.org/about>
- Christensen, Henrik Serup. “Political activities on the Internet: Slacktivism or political participation by other means?”. First Monday 16/2 (February 2011). <https://doi.org/10.5210/fm.v16i2.3336>.
- Çıkın, Mürüvvet - Işık, Gülcan. “Entegre/Bütünleşik Müzakereci Sistemin, Müzakereci Demokrasinin İletişimsel İlkeleri Açısından Analizi”. e-gifder 12/3 (Eylül 2024), 1177-1200.
- Durkheim, Emile. *Toplumsal İşbölümü*. çev. Özer Ozankaya. İzmir: Cem Yayınevi, 2023.
- Erol, Sevcin. *Toplumda Birlik ve Dayanışmanın Sağlanmasında Kolektif Bilinç ve Asabiyyet Kavramları Üzerinden Emile Durkheim ve İbn-i Haldun’un Sosyolojik Görüşleri*. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Gürel, Emet - Nazlı, Azra. “Dijital Aktivizm: Change.org Kampanyaları Üzerine Bir Analiz”. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 19/4 (Aralık 2019), 187-206.
- Havalı Akova, Sibel. “Dijital Çağda Dijital Vicdanın Dönüşümü”, Socrates 12th International Congress of Social and Human Sciences. ed. Hasan TUTAR. 209-217. Sırbistan. 2025.
- Karagöz, Kezban. “Yeni Medya Çağında Dönüşen Toplumsal Hareketler ve Dijital Aktivizm Hareketleri”. İletişim ve Diplomasi 1 (Temmuz 2013), 131-156.
- Kiraz, Selim - Kestel, Seyra. “Kadınların Madun Sorunsalı ve Bir Alternatif Olarak Yeni Medyada Dijital Aktivizm: Change.org”. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi 53 (Aralık 2017), 139-163.

- Lee, Yu-Hao - Hsieh, Gary. "Does Slacktivism Hurt Activism?: The Effects of Moral Balancing and Consistency in Online Activism". Communication Arts & Sciences (April 2013), 811-820. <https://doi.org/10.1145/2470654.2470770>.
- Morozov, Evgeny. "The brave new world of slacktivism". foreignpolicy. 15 Şubat 2026. <https://foreignpolicy.com/author/evgeny-morozov/>.
- Morozov, Evgeny. *The Dark Side of Internet Freedom: The Net Delusion*. New York: Public Affairs, 2011.
- Satır, Mehmet Emin. "Dijitalleşen Biyolojik Yurttaşlık: Change.Org Örneği". Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences 7/1 (2020), 95-105.
- Sellami, Sameh Zouari. "Collective Consciousness in The Digital Age: Evolving Perspectives During the Gaza Events". Asian Journal of Research in Education and Social Sciences 7/6 (2025), 271-280. <https://doi.org/10.55057/ajress.2025.7.6.22>.
- Seyidov, Ilgar - Akçay, Ebru. "Exploring Change.Org as a Digital Heterotopia: A Foucauldian Approach". İlef Dergisi 8/2 (2021), 239-260. <https://doi.org/10.24955/ilef.958572>.
- Şimdi, Şükrü. "An analysis of anti-Syrian's signature campaign in Türkiye: The cases from Change.org". Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences 65 (2023), 109-133. <https://doi.org/10.26650/CONNECTIST2023-1274115>.
- Tarhan, Nevzat. "Dijital Dünyada İnsan Kalmak: 'Dijital Vicdan' Nedir?". YouTube. Yayın Tarihi 13 Ocak 2026. <https://www.youtube.com/watch?v=pOsquLFtsTw>
- Telci Dereli, Şebnem. "Kolektif Bilinç Açısından Çocuk ve Tiyatro : Çocuğun Toplum İçindeki Yeri". Yeni Tiyatro Dergi (2017), 12-15.
- Turan, Tülay. *Dijital Vicdan: Yapay Zekâ Çağında Etik*. Afyonkarahisar: Yaz Yayınları, 2024.
- Yegen, Ceren. "Bir Dijital Aktivizm Biçimi Olarak Slaktivizm: Change.org Örneği". Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi 4/2 (2014), 84-108.
- Yücel, Yeliz. "Etkili Politik Katılım Yolu mu, Bireysel Tatmin mi?". İlef Dergisi 7/2 (2020), 351-383. <https://doi.org/10.24955/ilef.826068>.

EXTENDED SUMMARY

The digital transformation of public space has reshaped how individuals express moral concerns, construct collective sensitivities, and position themselves as ethical actors. Online petition platforms serve as arenas where dispersed reactions are aggregated and made publicly visible. While these platforms amplify moral discourse and enable rapid mobilization, they often generate participation that is primarily symbolic and low-cost. This raises a key question: does intensified digital moral expression lead to sustained action, or does it create a limited form of engagement?

This study addresses the central question: How is digital conscience constructed in online petition campaigns, and what kind of participation does it foster? To answer this, the study introduces the concept of actionless religiosity, describing engagement that is morally and religiously intense yet practically restrained. The research examines how collective consciousness is articulated online and explores whether digital participation reconfigures responsibility, agency, and religious sensitivity.

The study was designed as a qualitative case study. The dataset consists of campaigns published in 2025 on Change.org. From an initial pool of 1,563 petitions, 52 campaigns were selected according to specific inclusion criteria: (1) a clear moral or social focus, (2) explicit calls for digital participation (e.g., signing or sharing), and (3) a minimum level of public engagement. Only publicly accessible campaign texts and user comments were included in the analysis.

Data were collected manually and analyzed using thematic analysis. The analysis process followed systematic coding procedures aimed at identifying recurring discursive patterns, constructions of moral subjectivity, responsibility framing, and forms of action proposed within the campaigns. Rather than focusing on individual user behavior, the study examined how participation and responsibility were discursively structured within the textual content of the campaigns. No direct interaction with participants occurred, and no personal data were collected.

The findings indicate that digital campaigns construct participation primarily through moral urgency and ethical positioning. First, participation is framed as an ethical obligation, while silence is presented as complicity. Campaign texts frequently employ emotionally charged language to position individuals as morally responsible subjects who must “take a stand.” However, the proposed form of engagement remains largely limited to signing and sharing petitions, suggesting that moral visibility does not necessarily translate into sustained collective action.

Second, religious references significantly strengthen moral discourse. Expressions invoking prayer, divine justice, and solidarity with the oppressed intensify the ethical tone of campaigns. Yet this religious sensitivity is predominantly expressed symbolically. Digital affirmation substitutes for embodied or risk-bearing practices, indicating a pattern of rhetorically strong but practically limited religiosity.

Third, although campaigns articulate strong protest against injustice, responsibility is often redirected toward legal institutions and state authorities. Participants demand accountability and justice, but the burden of transformation is transferred to institutional actors. Individuals thus position themselves primarily as moral claim-makers rather than direct agents of change.

Finally, campaigns addressing environmental destruction and vulnerable social groups construct sharp moral contrasts between harm and protection, injustice and responsibility. These narratives successfully generate collective awareness however, participation generally stabilizes at the level of symbolic endorsement rather than evolving into long-term engagement strategies.

Across these patterns, a consistent dynamic emerges: digital platforms intensify moral expression while confining participation within low-cost and symbolic boundaries.

The study concludes that digital conscience reorganizes moral engagement rather than diminishing it. While online platforms increase the visibility of collective sensitivity and enable rapid ethical positioning, they also produce a participation model in which action remains largely symbolic. This dynamic gives rise to what the study conceptualizes as actionless religiosity a form of engagement characterized by strong moral and religious discourse but limited embodied responsibility.

The findings demonstrate that digital environments create a paradoxical structure: individuals publicly affirm ethical commitments and religious values, yet participation remains confined within digital boundaries. Thus, digital conscience both mobilizes and stabilizes moral reaction, expanding awareness while limiting transformative action.

This study contributes to discussions in digital sociology and sociology of religion by introducing the concept of actionless religiosity as an analytical framework for understanding contemporary forms of digital moral engagement. Unlike approaches that interpret online activism merely as slacktivism or superficial participation, this research offers a nuanced perspective that recognizes both the discursive power and the practical limitations of digital conscience.

By examining collective consciousness through the lens of online petition campaigns, the study provides an original contribution to theoretical debates on responsibility, agency, and religious expression in digital contexts. It highlights how moral discourse, religious symbolism, and institutional delegation intersect in shaping new patterns of participation. In doing so, the research expands existing literature by conceptualizing digital engagement not simply as weakened activism but as a restructured form of moral and religious involvement characteristic of the digital age.

YAZARLARIN BEYANI / DECLARATION OF THE AUTHORS

Katkı Oranı Beyanı	☐ Yazar, çalışmanın tümüne tek başına katkı sağlamıştır. ☐ Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır. ☒ Çalışmaya birinci yazar %40 oranında, ikinci yazar %30 oranında, üçüncü yazar %30 oranında katkı sağlamıştır.
Declaration of Contribution Rate	☐ The author contributes the study on his/her own ☐ The authors have equal contributions. ☒ The first author contributes 40%, the second author contributes 30%, the third author contributes 30%.
Çatışma Beyanı	☒ Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir. ☐ Yazarlar, çalışmadan XXX (firması, kurumu, kişinin) etkilenebileceğini ve ortaya çıkacak çıkar çatışması durumunu yönetmek için onaylanmış bir planının olduğunu beyan etmektedir.
Declaration of Conflict	☒ There is no potential conflict of interest in the study. ☐ Authors declare that XXX (firm, institution, person) may be affected from the study and in case of a conflict of interest they have a confirmed plan in order to administer the case.
Yayın Etiği Beyanı	☒ Çalışmada etik dışı bir husus bulunmadığını, araştırma ve yayın etiğine özenle uyulduğunu beyan ederiz. ☒ Bu çalışma, etik kurul belgesi gerektiren bir çalışma değildir. ☐ Bu çalışma için _____ Üniversitesi, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan ____/____/____ tarih ve _____ sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.
Declaration of Publication Ethics	☒ We hereby declare that the study has not unethical issues and that research and publication ethics have been observed carefully. ☒ This study does not require ethics committee approval. ☐ Ethical approval for this study was obtained from the Scientific Research and Publication Ethics Committee of _____ University with decision number _____ dated ____/____/____.
Üretken Yapay Zekâ Kullanım Beyanı	☒ Bu çalışmanın hiçbir aşamasında üretken yapay zekâ araçlarından faydalanılmamıştır. ☐ Bu çalışmanın hazırlanması sırasında yazar(lar), [NEDEN] amacıyla [ARAÇ/HİZMET ADI] kullanmıştır. Bu araç/hizmeti kullandıktan sonra, yazar(lar) içeriği gerektiği şekilde gözden geçirip düzenlemiş ve yayınlanan makalenin içeriği konusunda tüm sorumluluğu üstlenmiştir.
Declaration of Generative AI Use	☒ No generative artificial intelligence tools were used at any stage of this study. ☐ During the preparation of this study the author(s) used [NAME OF TOOL / SERVICE] in order to [REASON]. After using this tool/service, the author(s) reviewed and edited the content as needed and take(s) full responsibility for the content of the published article.
Destek ve Teşekkür Beyanı	☒ Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan mali destek alınmamıştır. ☐ Bu çalışma, X Projesi (Proje No: XXXXXX) tarafından desteklenmektedir. ☐ Diğer (Belirtiniz)
Declaration of Support and Acknowledgments	☒ No financial support is taken from any institution or organization. ☐ The study is supported by X Project (Project No: XXXXXX). ☐ Others (Specify)